

Tutkijayrittäjyyden inho ja kapitalismin puutteet

Tutkijayrittäjyydestä on tullut yhä toivottavampi kehityssuunta suomalaisten korkeakoulujen keskuudessa muun innovaatiotoiminnan lisäksi. Innovaatiopuhe ja yrittäjyys ovat olleet jo pitkään suomalaisen akateemisen yhteisön hampaissa ja nostattaneet kritiikkiä yliopistoyhteisössä. Muun muassa Tampereen yliopiston kevään 2020 ulostulot herättivät tutkijat, jotka vaativat loppua ”pöhinäretoriikalle”. Mikä kaikki yrittäjyyspuheessa kavahduttaa tutkijoita? Tämä keskustelunavaus liittyy yhteen keskustelututkijayrittäjyydestä ja kapitalismin puutteista.

Tutkijayrittäjyys ja sen kansainvälinen kaima akateeminen yrittäjyys (*academic entrepreneurship*), joka on alan kirjallisuudessa vakiintunut termi, määrittellään yliopistotutkijaksi, joka perustaa yrityksen tutkimuksensa tulosten kaupallistamiseksi (Formica ym. 2008). Termillä viitataan myös yrittäjämäiseen toimintaan korkeakoulun sisällä tai rajapinnalla. Suomessa tässä asemassa ovat esimerkiksi omalla riskillä rahoitushakemuksiin osallistuvat projektitutkijat (Kohtamäki, 2012, 2013). Tässä keskustelunavauksessa keskityn käsitteen ensimmäiseen määritelmään.

Suomalainen tutkijayrittäjyyskenttä on kasvanut kymmenen vuoden aikana

Yritysyhteistyöllä korkeakoulujen ja yritysten välillä on pitkät perinteet erityisesti insinööritieteiden ja luonnontieteiden puolella. Suomessa insinööritaustaiset yrittäjät on noteerattu kirjallisuudessa jo 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien (Möttönen ym. 2019). Silti tutkijayrittäjyys ei ole valtavirtaistunut tiedemaailmassa, vaan on edelleen ennemminkin tekniikan alalle tyypillinen sivupolku.

Suomalainen tutkijayrittäjyyttä tukeva yhteisö on viimeisen kymmenen vuoden aikana saanut Business Finlandin (entinen Tekes) Research to Business -rahoituksen (ent. tutkimuksesta liike-toimintaa, TUTLI) ja korkeakoulujen innovaatiopalveluiden lisäksi uusia lonkeroita, joita ovat kilpailut Helsinki Challenge sekä Slushissa Kaskas Median järjestämä Skolar Award ja myöhemmin tapahtumaan kasvanut Y Science. Uudet pääomasijoitusyhtiöt, kuten Maki.vc, Voima Ventures ja Nordic FoodTech VC, keskittyvät osittain tai pelkästään tieteellisille löydöksille perustuviin kasvuyrityksiin sijoittamiseen. Suomalaiset säätiöt, joiden aktiivinen rooli tiederahoituksen edelläkävijöinä on tunnistettu, ovat viime vuosina nostaneet tutkijayrittäjyyttä esim. KAUTE-säätiön vuoden nuori tutkijayrittäjä-palkinnolla ja Instrumentariumin tiedesäätiön Silmu-starttirahalla tutkijayrittäjille.

Syy kiinnostukselle tutkijayrittäjyyttä kohtaan on ilmeinen akateemisella ja kasvuyrittäjyyskentällä. Ensinnäkin työ on prekaarimpaa, eli pätkäisempää ja epävarmempaa, ja kilpailu akateemisista työpaikoista erittäin kovaa. Kaikki väitteet tutkijat eivät voi, eivätkä halua, työllistyä korkeakouluhin. Toiseksi, tarve laajalle skaalattavista ratkaisuista ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi on suuri (esim. YK:n 9. kestävä kehityksen tavoite rakentaa kestävää infrastruktuuria sekä edistää kestävä teollisuutta ja innovaatioita) ja yritysorganisaatio on aikamme tehokkaimpia systeemejä ratkaisujen tarjoamiselle nopeasti laajalle joukolle. Tutkijayrittäjyys ei kuitenkaan ole vielä normalisoitunut. Korkeakoulut Suomessa ja ulkomailla eivät palkitse tutkijoita yrittäjyydestä tai muusta yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja työpaikan vaihtelu akateemisen sekä yksityisen sektorin välillä voi olla hankalaa.

Globaali talouseliitti on tunnistanut kapitalismin epäonnistumisen

Tutkijayrittäjyyden kiinnostaessa yhä enemmän tutkijoita, korkeakouluja ja pääomasijoittajia, yksi vuoden 2019 ominaispiirteistä oli kapitalismikriittiset ulostulot valtamedioilta ja elinkeinoelämän johtohahmoilta. *Financial Timesin* syyskuussa 2019 julkaisemassa erikoisnumerossa julistettiin kapitalismin uudelleenajattelun tarvetta (Wolf, 2019).

Muun muassa maailman suurimpiin varainhoitoyhtiöihin kuuluvan BlackRockin toimitusjohtaja Larry Fink pohti vuotuisessa kirjeessä yli 500 toimitusjohtajalle perustavanlaatuaista rahoitusalan muutosta, jossa läpinäkyvyys toimisi keinona kestäväälle ja inklusiiviselle kapitalismille (Fink, 2020). Kapitalismin muutospuheesta tuli vuonna 2019 finanssisektorin ekoteko, joka tuntemattomista motiiveistaan huolimatta on normalisoitunut kapitalismikriittistä puhetta.

Vahvoja kapitalismikriittisiä akateemisia ääniä ovat muun muassa Euroopan unionin sekä Yhdysvaltojen *Green New Dealia* tutkimuksellaan innoittaneet professorit Mariana Mazzucato ja Carlota Perez sekä ekonomistit Thomas Piketty sekä Branko Milanovic. Tyypillisimmät kritiikit kapitalistisen talousjärjestelmän epäonnistumiselle ovat järjestelmän riittämättömyys kestää sokkeja ja talouskasvun kyvyttömyys elää rinnakkain planetaaristen rajojen kanssa (Parrique ym., 2019). Lisäksi varallisuuden jakaantuminen on äärimmilleen kärjistynyttä eikä kotitalouksien elintaso ole länsimaissa noussut työn tuottavuuden kasvun mukana (Jacobs ja Mazzucato, 2015). Köyhyys periytyy edelleen (Sirniö, 2016) huolimatta suomalaisesta, kansainvälisessä lehdistössä noteeratusta kapitalistisesta paratiisista (Partanen ym., 2019). Myös osakkeenomistajien voiton maksimointi yrityksen ainoana tehtävänä on laajalti todettu kapea-alaiseksi ajatteluksi (Stiglitz, 2020).

Institutionaalisella tasolla on esitetty erilaisia keinoja talousjärjestelmän korjaamiseksi. Näitä ovat arvonmääritysteorian uudelleen muodostuksesta kansantalouden tilinpitojärjestelmän korjaamiseen sekä valtion vahvempaan ja innovatiivisempaan roolin (Mazzucato, 2018). Suosittuja ehdotuksia elinkeinoelämän piirissä ovat sidosryhmä-ajatteluun (*stakeholder-capitalism*) siirtyminen osakkeen omistajien tarpeet etusijalle panevan kapitalismin sijaan (Gooldey ja Niele, 2019) ja *benefit corporation* -muotoisten yritysten perustamisen. Niillä on osakkeenomistajien hyödyn maksimoimisen lisäksi yhteiskunnallisia ja ekologisia velvoitteita. Yritystasolla paremman kapitalismin mekanismeiksi on ehdotettu mm. työntekijöiden hallituskiintiöitä ja osakkeiden merkintäohjelmia.

Yrittäjämäinen yliopisto ja akateeminen kapitalismi jylläävät

Talouden linssi on ottanut hallitsevan aseman myös korkeakoulujen kentällä. Yliopistoista tuli yrittäjämäisiä (*entrepreneurial university*) julkisen sektorin yksityistämispaineiden, resurssiniukkuuden ja globaalin kilpailun kasvun vuoksi (Slaughter ja Leslie, 1997; Krejler, 2006). Korkeakoulututkimuksen kentällä viitataan akateemiseen kapitalismiin (*academic capitalism*) eli korkeakoulujen samanaikaisiin pyrkimyksiin tuottaa uutta tieteellistä tietoa ja maksimoida taloudellista hyötyä (Münch, 2016; Slaughter ja Leslie, 1997, s. 8).

Yksi akateemista kapitalismia toisintava väline on kieli (Collyer, 2015), joka herätti vahvan reaktion Tampereen yliopiston tutkijoissa. *Suomen Kuvalehden* viime helmikuun uutisoimassa 540 Tampereen yliopiston yhteisön jäsenen allekirjoittamassa adressissa ”pöhinäretoriikalla” viitattiin epätarkkaan kielenkäyttöön Tampereen yliopiston viestinnässä, mikä pahimmassa tapauksessa syö koko yliopisto- ja tiedeinstituution uskottavuutta. Tapausta ei pidä typistää viestinnälliseksi ongelmaksi, vaan takana on Tampereen yliopiston tilanteessa suurempi jännite liittyen mm. yliopistodemokratiaan ja yliopiston johtosäntöön. Edellä mainitusta mielenilmauksesta ja keskusteluista alan kirjallisuudessa voi vetää johtopäätöksen, ettei yrittäjyys ole koko yliopistoyhteisön lempilapsi.

Syitä, miksi yrittäjyys- ja innovaatiopuhe ärsyttää tutkijoita on monia. Tässä tartun yhteen yrittäjyyskriittiseen näkökulmaan erityisesti yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien tulokulmasta.

Yhteiskuntatieteilijöiden sekä humanistien rooli kapitalismin muuttajina

Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen anti maailmalle on yhteiskuntamme kritisoiminen ja parannusehdotusten esittäminen. Humanistisen tutkimuksen tehtävä ei ole välttämättä sivuta taloutta millään tavalla, vaan tutkia ihmisyyttä laajemmin. Ottaen huomioon kaiken kapitalistisen talousjärjestelmän saaneen kritiikin, yhteiskuntatieteilijöitä ja humanisteja arveluttanee, miksi osallistua aktiivisesti järjestelmään, jonka kasvulogiikka ei tämänhetkisen tutkimustiedon valossa näytä olevan mahdollista maapallolle kestäväällä tavalla (Parrique ym., 2019) ja joka eriarvoistaa ihmis-

kuntaa globaalisti vuosi vuodelta enemmän (Milanovic, 2019). Keskeisiä kysymyksiä yliopistojen yrittäjyysjännitteeseen sekä kestäväan kehityksen mukaisen tulevaisuuden talouden muovaamiseen liittyen ovat, mikä on siinä yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien rooli, mistä yrittäjyyskriittisyys kumpuaa sekä millaisena voimavarana kriittikki voidaan nähdä ja mitä oppia siitä.

Sosiologiselle perinteelle perustuva instituutioteoria on yksi väline, jolla kuvata ja tutkia muutosta yhteiskunnassa ja organisaatioissa. Instituutiot – ihmisten näkymättömät ja näkyvät pelisäännöt – ovat erilaisia eri paikoissa ja ne muodostavat lukuisia ihmisten käyttäytymistä määritteleviä logiikoita, institutionaalisia logiikoita (North, 1991; Thornton ja Ocasio 2008). Liike-elämässä vallitsevia institutionaalisia logiikoita voivat olla esimerkiksi voiton maksimointi osakkeenomistajille ja tehokkuus. Akateemisessa maailmassa taas uuden tiedon luominen, julkaiseminen tai missio, kuten syöpälääkkeen keksiminen, voivat olla vallitsevia institutionaalisia logiikoita. Instituutioita muuttavia ihmisiä ja ihmisryhmiä kutsutaan institutionaalisiksi yrittäjiksi. Tarvitaan monia, joskus lukuisia institutionaalisten yrittäjien joukkoja, jotta instituutiot antavat myöten uudelle ajattelulle edes hiukan. Esimerkiksi Tampereella siitä hetkestä, kun tutkijat tuottivat maailman ensimmäisen bioabsorboituvan ruuvin luunmurtumien korjaamiseksi, meni 22 vuotta ja vaati kymmenien ihmisten panosta, jotta päästiin pisteeseen, jossa vatsalihaksesta tehtiin leukaimplanti Tampereen yliopiston regeneratiivisen lääketieteen kudospankissa ja solukeskus Regeassa. (Sotarauta ja Mustikkamäki, 2015.)

Yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien rooli voi näkyä muun muassa tutkijana, kriitikkona, aktivistina, yrittäjänä tai monessa näistä. Ajasamme, globaalissa tietotaloudessa, jossa yritykset perustuvat yhä monimutkaisemmille ideoille ja löydöksille, yliopistoilla on tilaisuus olla aktiivinen talousjärjestelmän muovaaja. Siksi onkin tärkeää arvostaa myös yrittämistä karttavien tutkijoiden ajatuksia ja kuunnella niitä. Kriittisistä ajatuksista voidaan löytää entistä parempia tapoja toimia taloudessa. On tärkeää laadukkaan tutkimuksen lisäksi, kannustaa tutkijoita perustamaan halutessaan sellaisia yrityksiä, jotka voivat talou-

dellisen tuottavuuden lisäksi pyrkiä muuttamaan talousjärjestelmäämme sellaiseen suuntaan, jossa emme kuluta luonnonvaroja loppuun ja jossa tuotantoketjut, palkitsemisjärjestelmät ja työehdot ovat reiluja. Systeemiseen muutokseen tarvitaan vahvoja valtioita, mutta myös kestävät arvot omaavia, uudella tavoin toimivia yrityksiä.

Humboldttilaiselle perinteelle nojaavan sivistysyliopiston etu on siinä, että siellä ihmisillä on aikaa ajatella syvällisesti ja hitaasti (Kahneman, 2011). Tätä voisi kutsua vallitsevaksi akateemiseksi institutionaaliseksi logiikaksi (North, 1991); hyvät uudet ajatukset ovat kirkkaita ja niiden työstämiseen kuluu aikaa. Toisin on tyypillistä yksityiselle sektorille, jonka voimavaroja ovat tehokkuus ja nopeus. Jotta yhteiskuntamme muuttuisi paremmaksi, tarvitsemme sekä syvällistä ajattelua että niitä ihmisiä, jotka vievät ajatuksia käytäntöön ja tätä kautta muuttavat institutionaalisia logiikoita oli kyse tutkijoista, aktivisteista, virkamiehistä tai yrittäjistä. Keskustelut kapitalismin puutteista sekä yliopiston edistämästä yrittäjyydestä on tärkeää kytkeä yhteen, sillä yliopistot ovat paikkoja – tosin eivät ainoita sellaisia – joista talousjärjestelmäämme ja maailmaamme muuttavat ajatukset sekä uudenlainen toiminta lähtevät. Jos yliopisto toimii täysin liike-elämän logiikoiden mukaan, ei talousjärjestelmää kritisovia ajatuksia pahimmassa tapauksessa synny, sillä kapitalismia kritisoivat ajatukset eivät luo talouskasvua. Mutta ne voivat luoda jotain vielä parempaa: ihmiskunnan hyvinvoinnin lisääntymistä.

Lähteet

- Collyer, F.M., 2015. Practices of conformity and resistance in the marketisation of the academy: Bourdieu, professionalism and academic capitalism. *Crit. Stud. Educ.* 56, 315–331. <https://doi.org/10.1080/17508487.2014.985690>
- Formica, P., Varblane, U. ja Mets, T., 2008. Knowledge Transfer Mechanisms from Universities and Other HEIs to the Sector, teoksessa Carayannis, E.G. ja Formica, P. (toim.), *Knowledge Matters: Technology, Innovation and Entrepreneurship in Innovation Networks and Knowledge Clusters*. Palgrave Macmillan UK, London, 21–51. https://doi.org/10.1057/9780230582262_2
- Goodley, S. ja Neate, R., 2019. Leading US bosses drop shareholder-first principle. *The Guardian*.
- Jacobs, M. ja Mazzucato, M., 2015. 1. Rethinking Capitalism: An Introduction. *Polit. Q.* 86, 1–27. <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12230>
- Kahneman, D., 2011. *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux (suomennos Terra Cognita).
- Keski-Heikkilä, 2020. ”Pöhinäretoriikka lopetettava” – Tampereen yliopiston väki turhautui viestintään, nimiä kerätään vetoomukseen. *Suomen Kuvalehti*. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/pohinaretoriikka-lopetettava-tampereen-yliopiston->

- vaki-turhautui-viestintaan-nimia-kerataan-vetoomukseen/ (luettu 17.8.2020).
- Kohtamäki, V., 2013. Tutkimusmenot ja kokonaiskustannusmalli. *Tieteessä tapahtuu* 31.
- Kohtamäki, V., 2012. Tieteentekijänä yliopisto-nimisessä talousyksikössä, teoksessa *Toiseksi paras? Tieteentekijät ja uusi yliopisto*. Tieteentekijöiden liitto, Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala, 94–102.
- Krejsler, J., 2006. Discursive Battles about the Meaning of University: the case of Danish university reform and its academics. *Eur. Educ. Res. J.* 5, 210. <https://doi.org/10.2304/eeerj.2006.5.3.210>
- Mazzucato, M., 2018. *The Value of Everything: Making and Taking in the Global Economy*, Illustrated edition, PublicAffairs, New York.
- Milanovic, B., 2019. *Capitalism, Alone: The Future of the System That Rules the World*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Möttönen, T., 2019. *Yrittäjät Suomessa – Elinkeinovapaudesta yrittäjyysyhteiskuntaan*, Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 268. Jyväskylän ammattikorkeakoulu JAMK, Jyväskylä.
- North, D.C., 1991. Institutions. *J. Econ. Perspect.* 5, 97–112.
- Parrique, T., Barth, J., Briens, F., Kerschner, C., Kraus-Polk, A., Kuokkanen, A. ja Spangenberg, J.H., 2019. *Decoupling debunked – Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability*. The European Environmental Bureau.
- Sirniö, O., 2016. *Constrained life chances : Intergenerational transmission of income in Finland* (väitöskirja). Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Slaughter, S. ja Leslie, L.L., 1997. *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Sotara, M. ja Mustikkamäki, N., 2015. Institutional Entrepreneurship, Power, and Knowledge in Innovation Systems: Institutionalization of Regenerative Medicine in Tampere, Finland. *Environ. Plan. C Gov. Policy*. <https://doi.org/10.1068/c12297r>
- Stiglitz, J.E., 2020. Here's how companies can build a better economy. *World Econ. Forum*. URL <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/davos-outcomes-economic-changes-progress/> (accessed 8.17.20).
- Thornton, P.H. ja Ocasio, W. (2008) Institutional logics, teoksessa Greenwood, R., Oliver, C., Sahlin, K. ja Suddaby, R. (toim.), *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*. Sage, Los Angeles, 99–129.
- Wedlin, L., 2008. University Marketization: The Process and Its Limits, teoksessa *The University in the Market*. Portland Press, London, 143–153.
- Wolf, M., 2019. Why rigged capitalism is damaging liberal democracy. *Financ. Times* 2019.

ANNINA LATTU

Kirjoittaja on yliopisto-yritys yhteistyötä ja avointa tiedettä tutkiva väitöskirjatutkija Higher Education Groupissa johtamisen ja talouden tiedekunnassa Tampereen yliopistossa ja hyvin sivutoiminen yrittäjä.